

13 juni 2019

Nora Neuteboom

Econoom Opkomende Markten

Tel: +31 20 3437731

nora.neuteboom@nl.abnamro.com

Madeline Buijs

Sectoreconoom Bouw en Vastgoed

Tel: +31 6 10 97 17 86

madeline.buijs@nl.abnamro.com

Nadia Menkveld

Sectoreconoom Agrifood

Tel: +31 6 13 54 51 47

nadia.menkveld@nl.abnamro.com

Albert Jan Swart

Sectoreconoom Industrie, Transport &
Logistiek

Tel: +31 6 41 44 96 81

albert.jan.swart@nl.abnamro.com

Ruben Zandvliet

Environmental, Social en Ethical Risk
adviseur

ruben.zandvliet@nl.abnamro.com

Oost west, thuis best

Oost-Europese arbeidsmigranten spelen een belangrijke rol op de Nederlandse arbeidsmarkt, bijvoorbeeld in de landbouw, industrie en de bouw. Nu de economie in Oost-Europa flink groeit en de werkloosheid daar lager ligt dan het Europees gemiddelde, zijn die arbeidskrachten hard nodig in eigen land. ABN AMRO verwacht dat het aantal arbeidsmigranten uit deze landen de komende jaren geleidelijk afneemt. Dat betekent dat er nog meer druk komt op de toch al krappe Nederlandse arbeidsmarkt.

Groeispurt in Oost-Europa

Oost-Europa¹ heeft de afgelopen jaren een economische groeispurt doorgemaakt. In de periode 2015-2018 groeide de regio jaarlijks met gemiddeld 4%. Van de Oost-Europese landen groeide de Poolse economie in 2018 met maar liefst 5,1% het hardst. Bovendien zijn de groeiverwachtingen voor de regio de komende jaren positief (zie: [Emerging Europe Outlook](#)). Wel verwachten we een geleidelijke vertraging van de groei ten opzichte van de hoge niveaus van 2017 en 2018, maar de economische activiteit blijft goed op peil.

De sterke groei in de afgelopen jaren ging gepaard met een toenemende vraag naar arbeid en daarmee afnemende werkloosheid. Gemiddeld ligt de werkloosheid in Oost-Europa onder het Europees gemiddelde. Zo is de werkloosheid in Polen gedaald van 13% in 2014 naar minder dan 5% nu. In Roemenië en Hongarije zijn de werkloosheidscijfers van circa 3,5% vergelijkbaar met die van Nederland. In Tsjechië is met een werkloosheidspercentage van rond de 2% sprake van volledige werkgelegenheid.

Demografische ontwikkeling in Oost-Europa is negatief...

De werkloosheid is niet alleen gedaald vanwege een toename van de vraag naar arbeid, maar ook vanwege de afname van het arbeidsaanbod door een laag geboortecijfer. In veel Oost-Europese landen ligt het gemiddelde geboortecijfer lager dan het Europees gemiddelde. Door het lage geboortecijfer veroudert de beroepsbevolking in Oost-Europa snel. Terwijl in Nederland de totale beroepsbevolking nog licht groeit (0,2% in 2018), krimpt de beroepsbevolking in Oost-Europa al een aantal jaren. Volgens Eurostat ligt de beroepsbevolking van alle 28 landen van de Europese Unie (EU) in 2050 10% lager dan in 2015. De krimp in Oost-Europa is nog groter; in 2050 zal de beroepsbevolking in die regio met maar liefst 30% zijn afgenomen. Het moment dat het aanbod van arbeid niet meer aan de vraag kan voldoen, is in veel Oost-Europese landen heel dichtbij. Volgens een studie van de WIIW² geldt dit voor Polen al in 2021 en voor Bulgarije het jaar erop. Voor Nederland wordt deze omslag in 2032 verwacht.

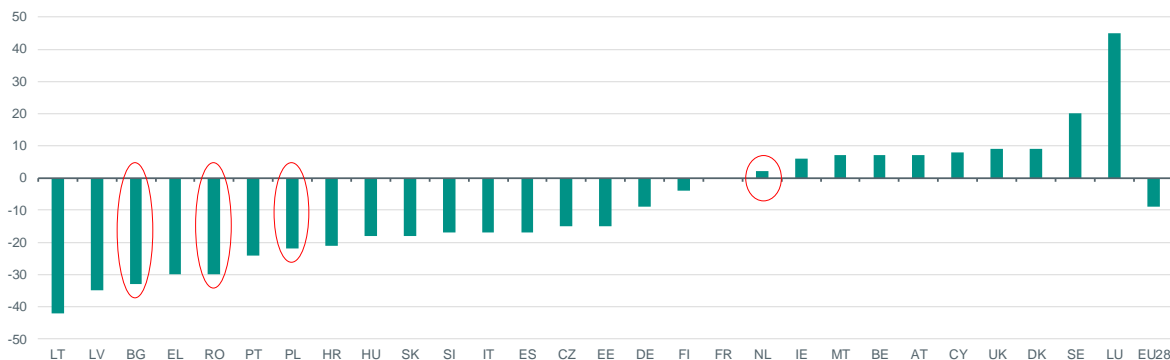
---

¹ De regio Oost-Europa bestaat uit Bulgarije, Kroatië, Tsjechië, Hongarije, Polen, Roemenië, Slovenië en Slowakije.

² The Vienna Institute for International Economic Studies.

In Oost-Europa krimpt de totale beroepsbevolking fors

Percentuele verandering van de beroepsbevolking tussen 2015 - 2045

Bron: The Vienna Institute for International Economic Studies

... en er zijn al duidelijke tekenen van krapte op de arbeidsmarkt

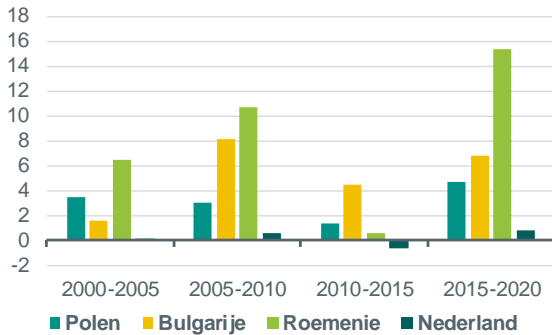
Als gevolg van de krimpende beroepsbevolking krijgt Oost-Europa in toenemende mate te maken met tekorten aan arbeidskrachten. De *business survey* van Europese Commissie bevestigt dit; werkgevers in Oost-Europese landen geven aan dat personeelstekort een van de grootste beperkingen is voor het kunnen verhogen van de productie. In een aantal Oost-Europese landen, waaronder Polen, zijn daarom maatregelen genomen om nog meer krapte te voorkomen. Zo is een werkvergunningssysteem voor Oekraïners van kracht die het voor hen aantrekkelijker maakt om in Oost-Europese landen te werken. Er werken zo'n twee miljoen Oekraïners in Polen.

Tekort aan werknemers gaat gepaard met snelle stijging van de lonen

Schaarste van arbeid zorgt voor hogere lonen. Dit is vooral te zien in Polen en Roemenië; in 2018 zijn de lonen daar respectievelijk met 6% en 30% gestegen. Ter vergelijking; in Nederland stegen de lonen in hetzelfde jaar met slechts 0,5%. Vooral de minimumlonen namen toe. In Polen is het minimumloon in de afgelopen vier jaar met 40% gestegen, in Bulgarije met 65% en in Roemenië met maar liefst 140%. In Nederland steeg het minimumloon in de afgelopen vier jaar met nog geen 9%. Deze ontwikkelingen zijn belangrijk, aangezien voornamelijk praktijkgeschoolde werknemers, die vaak het minimumloon ontvangen, richting West-Europa vertrekken. Desalniettemin bedraagt het Poolse minimumloon nog steeds slechts een derde van het Nederlandse. Door een sterke stijging van de lonen in Oost-Europa in de afgelopen jaren is sprake van inhaalgroei van het besteedbaar inkomen ten opzichte van Nederland. In Polen is het bruto binnenlands product (bbp) per hoofd van de bevolking in de afgelopen tien jaar met bijna 70% gestegen. In Nederland groeide dit in dezelfde periode met 20%. Het gemiddelde bruto product per hoofd ligt in Nederland echter nog steeds hoger dan dat in Polen, namelijk 56.900 dollar versus 32.000 dollar in koopkrachtpariteit.

Inkomens in Oost-Europa groeien sterk

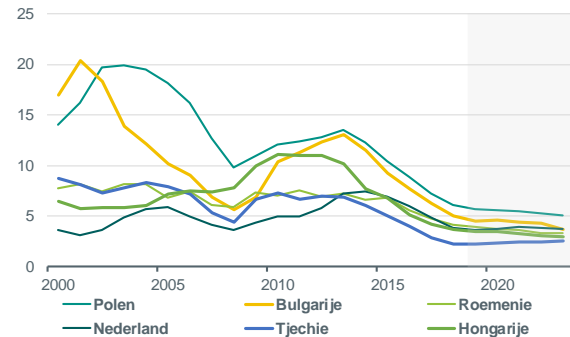
Gemiddelde groei reëel lonen (% verandering per jaar), 2019 en 2020 zijn voorspellingen

Bron: EIU

Werkloosheid neemt sterk af

% werkloosheid

Bron: EIU

Sterke loonstijging heeft invloed op de migratie van Oost naar West

Gegeven het feit dat de beroepsbevolking in Oost-Europa verder krimpt terwijl de economische vooruitzichten positief zijn, verwachten we een verdere convergentie in de lonen tussen Oost- en West-Europa. Dit heeft gevolgen op de arbeidsmigratiestromen van Oost naar West. Sinds de toetreding van Oost-Europese landen tot de EU, is het aantal arbeidsmigranten uit Oost-Europa dat zich in West-Europa vestigde, sterk gestegen. De voornaamste bestemmingen waren Nederland, Duitsland, Oostenrijk en het Verenigd Koninkrijk (VK). Polen trad in 2004 toe tot de EU en in 2013 bereikt het aantal migranten vanuit Polen een recordniveau. In 2014 nam het aantal emigranten uit Polen licht af en in 2016 en 2017 werd deze daling sterker. Er zijn over 2018 nog geen volledige cijfers beschikbaar, maar de verwachting is dat deze trend doorzet. Cijfers tot en met 2017 laten zien dat het aantal migranten uit Roemenië en Bulgarije (beide tot de EU toegetreden in 2007) de afgelopen jaren nog geleidelijk is gestegen. Het aantal Roemenen en Bulgaren dat naar hun land terugkeerde steeg echter ook, waardoor de netto migratie (de emigratie minus de immigratie) voor beide landen het hoogtepunt bereikte in 2016.

Nederland is een populair vestigingsland

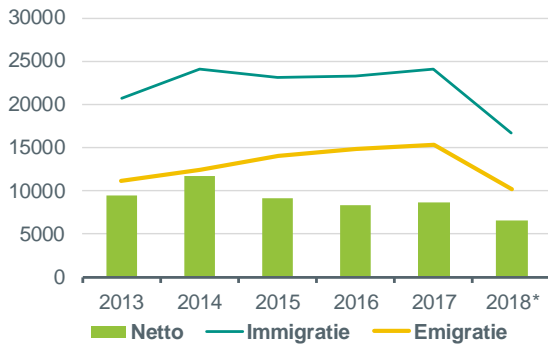
Als we specifiek kijken naar Nederland als vestigingsland, zien we dat de netto migratie van Oost-Europeanen in 2017 in totaal 17.705 bedroeg. Voorlopige cijfers over 2018 laten zien dat van januari tot en met augustus zich zo'n 13.432 Oost-Europeanen in Nederland vestigden. De netto arbeidsmigratie uit Polen bereikte haar hoogtepunt in 2014. Sindsdien is het netto migratiesaldo vrijwel gelijk gebleven rond het niveau van 2015 (zo'n 9000 extra Poolse werknemers per jaar). Het aantal arbeidsmigranten uit Bulgarije en Roemenië dat zich in Nederland vestigt, is de afgelopen jaren nog wel toegenomen, maar blijft in absolute getallen ver achter op het aantal Polen. Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) werden in Nederland in 2017 zo'n 250.000 banen vervuld door Midden- en Oost-Europeanen (MOE-landers³). De meeste daarvan, ongeveer 180.000, werden vervuld door Polen. Het is lastig om met zekerheid te zeggen hoeveel arbeidsmigranten er exact in Nederland werken. Werknemers uit de EU kunnen voor korte

³ Behalve Oost-Europese landen omvat de CBS-categorie 'arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europese landen in de EU' ook arbeidsmigranten uit de Baltische staten. Omdat over Oost-Europa geen aparte cijfers beschikbaar zijn en arbeidsmigranten uit de Baltische staten op de Nederlandse arbeidsmarkt een relatief kleine groep vormen, gebruiken we in dit rapport cijfers over arbeidsmigranten uit de MOE-landen.

tijd in Nederland werken (seizoenarbeid) en hoeven zich niet te registreren.⁴ Daarnaast zijn er nog arbeidsmigranten die zwart of illegaal in Nederland werken en ook zij vallen buiten de officiële cijfers.

Netto migratie vanuit Polen bereikt piek in 2014

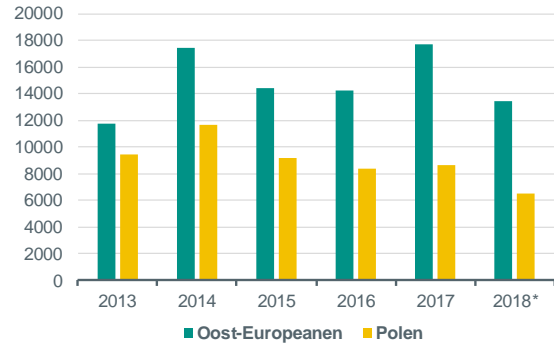
Aantal Poolse migranten, 2018 data beschikbaar voor jan-aug

Source: CBS

Migranteninstroom uit Oost-Europa hoogst in 2017

Netto migratiesaldo, 2018 data beschikbaar voor jan-aug

Source: CBS

Minder Oost-Europeanen zullen zich in Nederland vestigen...

Gegeven het feit dat lonen in Oost-Europa blijven convergeren, zal de drijfveer voor Oost-Europese arbeidsmigranten om naar Nederland te komen verder afnemen. Bovendien ligt Nederland geografisch relatief ver van Oost-Europa af. Duitsland en Oostenrijk liggen veel dichterbij, zodat Oost-Europese arbeidsmigranten in het weekend gemakkelijker terug kunnen naar hun geboorteland. Dit wordt bevestigd door een onderzoek van BCG⁵ waaruit blijkt dat in veel landen, waaronder Polen, de interesse afneemt om in een ander land te werken. Ook zijn er signalen van arbeidsbemiddelingsbureaus dat het steeds lastiger wordt om Oost-Europese arbeiders aan te trekken. Het is daarom aannemelijk dat het aantal arbeidsmigranten uit Oost-Europa dat zich in Nederland vestigt de komende jaren geleidelijk afneemt, ondanks de krapte op de Nederlandse arbeidsmarkt. Migratiestromen uit bijvoorbeeld Oekraïne en de Balkan nemen naar alle waarschijnlijkheid juist toe, maar deze arbeidsmigranten lijken zich vooral nog voornamelijk in Oost-Europa te vestigen vanwege de gunstige geografische ligging en grote culturele overeenkomsten.

...en dat is slecht nieuws voor de Nederlandse arbeidsmarkt

De arbeidsmarkt in Nederland is momenteel erg krap. De werkloosheid ligt op zo'n 3,5% van de beroepsbevolking. Dat is het laagste niveau sinds het uitbreken van de crisis in 2008. Volgens cijfers van het CBS bereikt het aantal openstaande vacatures begin 2019 voor het derde achtereenvolgende kwartaal een record. Ook het aantal banen blijft toenemen; in 2018 kwamen er 218.000 bij (+2,1%). Door de lage werkloosheid hebben bedrijven grote moeite om aan personeel te komen. Momenteel zegt 24% van de

⁴ Doordat seizoensafhankelijke banen in de statistieken over een heel jaar niet zwaar meetellen, ligt het aantal MOE-landers dat (tijdelijk) in Nederland werkt hoger. Daar zijn echter geen precieze recente cijfers over. Volgens de meest recente 'Migrantenmonitor' van het CBS waren er in 2016 zo'n 337.000 MOE-landers in Nederland geregistreerd. Slechts een deel van deze groep, 259.000 personen, had een baan. Volgens CBS-cijfers vervulden zij samen zo'n 219.000 banen. In ons onderzoek gaan we uit van het aantal banen in 2017 om het belang van de MOE-landers te bepalen voor de verschillende economische sectoren. Bij gebrek aan gedetailleerde CBS-cijfers over de inzet van uitzendkrachten gebruiken we andere onderzoeken, bijvoorbeeld van adviesbureau Concluser, om per sector het aantal uitzendbanen te schatten. Daarbij gaan we ervan uit dat gemiddeld één baan wordt vervuld door één uitzendkracht.

⁵ <https://www.bcg.com/publications/2018/decoding-global-talent.aspx>

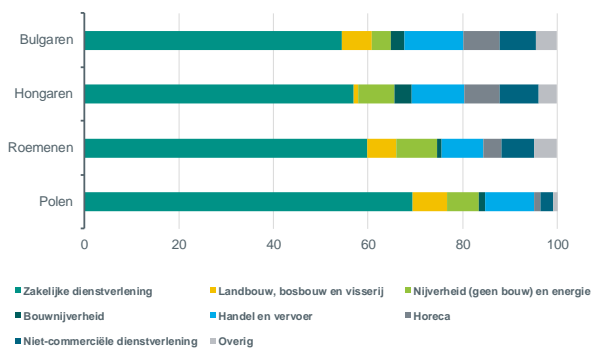
Nederlandse bedrijven tekort aan personeel te zien als belemmering voor verdere groei.⁶ Een afname van het aantal Oost-Europese arbeidsmigranten is dus slecht nieuws voor het Nederlandse bedrijfsleven. Oost-Europeanen zijn volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) voornamelijk in praktijkgeschoolde beroepen werkzaam. Dit zijn op dit moment juist de beroepen waar veel vraag naar is. Een aantal jaar geleden werd voor nog de helft van de onlinevacatures minimaal een hbo-diploma gevraagd, inmiddels is dit gedaald tot onder de 40%.

Oost-Europeanen vooral ingeschakeld via uitzendbureaus

Twee op de drie MOE-landers (66 procent) zijn volgens het CBS werkzaam in de zakelijke dienstverlening. In deze sector zijn uitzendbureaus de belangrijkste werkgevers. Het CBS maakt echter geen onderscheid naar branches waar deze werknemers vervolgens naar worden uitgezonden. Uit onderzoek van Conlusr uit 2017 blijkt dat MOE-landers in de zakelijke dienstverlening vooral actief zijn in de logistiek, tuinbouw, voedingsindustrie en metaalindustrie. Daarna vormt handel en vervoer de grootste groep. Hieronder gaan we in op de verschillende sectoren.

Oost-Europeanen actief in zakelijke dienstverlening

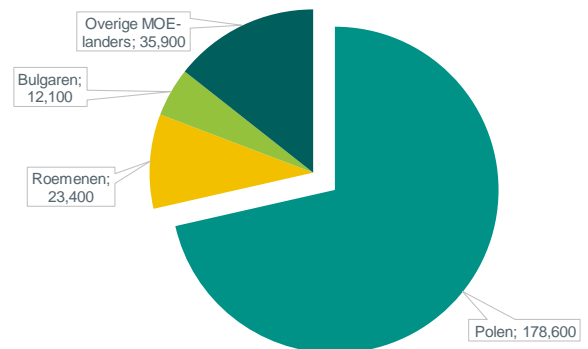
Beroepsgroepen waarin Oost-Europeanen actief zijn

Source: CBS

Meeste arbeidsmigranten uit Polen

Aantal door MOE-landers vervulde banen in Nederland

Source: CBS

Migratie en arbeidsuitbuiting; keert de wal het schip?

De afgelopen jaren is de Oost-West-migratie regelmatig in verband gebracht met arbeidsuitbuiting of andere vormen van ernstige benadeling van werknemers. Door middel van creatieve (juridische) constructies voor het aantrekken, tewerkstellen en huisvesten van arbeidsmigranten worden de kosten voor werkgevers laag gehouden. Soms wordt hierbij de rand van de wet opgezocht, of gaat men eroverheen. Gezien de verwachte convergentie in de lonen tussen Oost- en West-Europa zal dit beeld voor sommige groepen werknemers veranderen. Dit betekent echter niet dat arbeidsuitbuiting al spoedig tot het verleden behoort. Toenemende migratiestromen van zogenaamde 'derdelanders' - werknemers uit landen buiten de EU - zorgen voor nieuwe inleenconstructies en nieuwe groepen kwetsbare werknemers. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om Oekraïners, Filipijnen en Nepalezen die een werkvergunning bemachtigen in een EU-lidstaat en vervolgens worden gedetacheerd naar Nederland. Het blijft dus van belang dat inleners, uitzendbureaus, brancheverenigingen en andere bedrijven en dienstverleners in de keten hierop alert zijn en zich blijven inspannen om misstanden te voorkomen.

⁶ CBS Conjuncturenquête

Agrarische sector

Gebrek aan arbeid in landbouw een steeds nijpender probleem

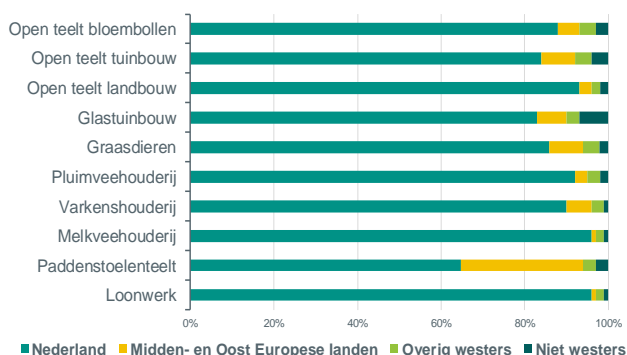
De agrarische sector heeft op het gebied van arbeid een aantal uitdagingen. Allereerst is er een gebrek aan opvolgers. [De jonge boer is ver te zoeken](#) en de generatie boeren die nu aan het hoofd van het bedrijf staat, is relatief oud. Zo heeft 60% van de akkerbouwbedrijven een bedrijfsleider die 55 jaar of ouder is. Ook veeteeltbedrijven hebben relatief vaak een oudere bedrijfsleider. De maatschappelijke druk, grote verantwoordelijkheid en hoge werkdruk zorgen ervoor dat steeds minder jongeren kiezen voor werk in de agrarische sector, als bedrijfsopvolger en als gewone werknemer. Dat de agrarische sector als minder aantrekkelijk wordt beschouwd om te werken blijkt ook uit de instroom naar het praktijkonderwijs (vmbo en mbo) voor de agrarische sector. In de zes jaar tot 2018 nam de instroom met circa 20% af.

Daarnaast staat het [verdienmodel van veel boeren onder druk](#). Regelgeving op het gebied van milieu en lage prijzen zorgen ervoor dat boeren en tuinders op hun kosten moeten letten en efficiënter moeten produceren. Arbeid is hierbij een belangrijke kostenfactor. Dit alles maakt het voor de agrarische sector moeilijk om geschikt personeel te vinden. Het is ook een belangrijke reden waarom naar werknemers uit onder meer Oost-Europa wordt gekeken om het werk te doen.

In de agrarische sector worden volgens de meest recente CBS-cijfers uit 2017 16.000 banen vervuld door werknemers uit Oost-Europa. De meeste Oost-Europeanen in deze sector zijn seizoenarbeiders. Zij zijn vaak voor slechts enkele maanden in Nederland. Behalve de 16.000 werknemers werkt een nog grotere groep Oost-Europeanen als uitzendkracht. Op basis van onderzoek van Conclusr schatten we het aantal Oost-Europese uitzendkrachten in de landbouw op 33.000. Het totale aantal door MOE-landers vervulde banen in de landbouw (door werknemers en uitzendkrachten) komt daarmee op een geschat aantal van 49.000.

Veel arbeidsmigranten in paddenstoelenteelt

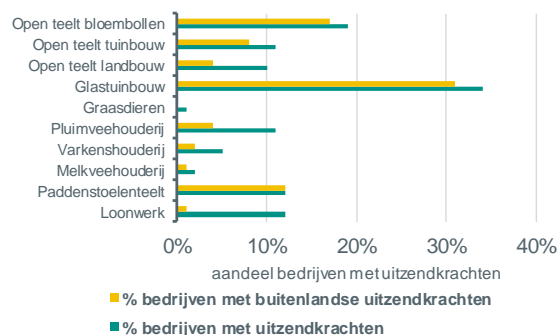
Percentage medewerkers uit Oost Europese landen per subsector

Source: Arbeidsmarkt Colland 2018/CBS

Veel uitzendkrachten glastuinbouw

Percentage bedrijven met uitzendkrachten

Source: Arbeidsmarkt Colland/CBS

Het aandeel Oost-Europese arbeidskrachten is met name groot in de tuinbouwsector (open teelt, glastuinbouw, paddenstoelenteelt). Het gaat dan om medewerkers met een contract

en uitzendkrachten. Met name de glastuinbouw en open teelt tuinbouw werken relatief vaak met uitzendkrachten. Deze laatste twee branches zijn sterk afhankelijk van piekperiodes, de periodes waarin wordt geoogst en meer arbeidskrachten nodig zijn. In de glastuinbouw maakt 31% van de bedrijven gebruik van buitenlandse uitzendkrachten. In de open teelt tuinbouw is dit 8% en in de open teelt bloembollen 17%.

Tekort arbeidskrachten wordt nijpender in de landbouw

Een groot aantal bedrijven is dus afhankelijk van werknemers uit Oost-Europa. Niet alleen voor structurele werkzaamheden, maar ook om piekperiodes op te vangen. Deze afhankelijkheid wordt groter nu de arbeidsmarkt krappere wordt. Het aantal openstaande vacatures in de agrarische sector is de afgelopen twee jaar verdubbeld. Ondernemers maken zich dan ook steeds vaker zorgen om personeelstekorten. Het percentage ondernemers dat het tekort aan arbeidskrachten als belemmering in de bedrijfsvoering ervaart, is in twee jaar tijd gestegen van 3% naar 15%.

De meeste Oost-Europeanen die in de landbouw werken, zijn slechts een paar maanden per jaar in Nederland. Bij stijgende lonen in Oost-Europa neemt de kans toe dat zij hiertoe steeds minder bereid zijn. Als ze namelijk in Oost-Europa een redelijk betaalde vaste baan kunnen vinden, verdwijnt de prikkel om voor enkele maanden naar Nederland te komen.

Aantal openstaande vacatures richting 2.500

Aantal openstaande vacatures (x 1.000)

Source: CBS

Zorgen om personeelstekort

% landbouwbedrijven dat personeelstekort als belemmering ziet

Source: CBS

Robotisering of verder weg op zoek naar personeel?

De agrarische sector biedt wereldwijd inspiratie voor bedrijven die met innovatieve technologische toepassingen bezig zijn. Van Crispr-Cas tot robotisering en van big data tot Internet of Things. De technologische ontwikkelingen en de toepassingen voor de agrarische sector gaan daarom snel. Een deel van deze technologische oplossingen, met name robotisering, zal ervoor zorgen dat het werk op het land minder arbeidsintensief wordt. Dit gaat onder meer om onbemande voertuigen die het land kunnen bewerken, teeltrobots die met behulp van 'artificial intelligence' een deel van het oogstproces over kunnen nemen en drones die kunnen helpen met de bestuiving in kassen. Maar deze technologische oplossingen zijn nog niet altijd op de markt of worden nog niet breed ingezet. Bovendien is de investering in dit soort middelen voor boeren en tuinders vaak relatief hoog. Technologische toepassingen worden doorgaans, als de innovatiecurve wat minder steil is,

pas in een later stadium goedkoper. Tot die tijd blijft fysieke arbeid belangrijk om het werk op het land en in de kassen te verrichten.

Industrie

Nederlandse industrie heeft Oost-Europeanen hard nodig

Door de economische groei van de laatste jaren draait de Nederlandse industrie op volle toeren. De vraag naar personeel is dan ook groot. Door de krapte op de Nederlandse arbeidsmarkt kunnen industriële bedrijven de laatste jaren moeilijk aan personeel komen. In het tweede kwartaal van 2019 gaf ongeveer een op de vijf bedrijven in de sector aan personeelstekort te zien als belemmering voor verdere groei.

In totaal werken er een miljoen mensen in de Nederlandse industrie. Volgens de meest recente CBS-cijfers uit 2017 worden bijna 16.000 vaste banen vervuld door werknemers uit Midden- of Oost-Europa (de MOE-landen), waarvan zo'n 11.500 door Polen. Daarnaast zijn er veel uitzendkrachten uit MOE-landen in de industrie werkzaam. Van alle buitenlandse uitzendkrachten werkten er volgens Conclusr in 2016 zo'n 34.000 in de industrie. In een rapport uit 2017 stelt Conclusr dat zo'n 95 procent van alle migranten in de uitzendbranche uit MOE-landen afkomstig is. Op basis van deze cijfers schatten we dat in 2016 zo'n 32.000 uitzendkrachten in de industrie afkomstig waren uit MOE-landen. In 2017 nam het aantal MOE-landers in de uitzendbranche toe met zo'n 16 procent ten opzichte van 2016. We schatten het totale aantal banen in de Nederlandse industrie dat is vervuld door MOE-landers (vaste werknemers en uitzendkrachten) eind 2017 daarmee op 54.000. Dat is ruim 5 procent van de gehele industrie.

Vanwege het tekort aan personeel kiezen sommige Nederlandse industriële bedrijven ervoor om bepaalde werkzaamheden, bijvoorbeeld lassen, in Polen te laten uitvoeren. Als de arbeidsmigratie van Oost-Europese arbeiders afneemt, zouden Nederlandse bedrijven mogelijk nog meer werkzaamheden naar Polen kunnen verplaatsen. Dat zou de industrie minder efficiënt kunnen maken, onder meer doordat de communicatie moeizamer verloopt of doordat onderdelen heen en weer moeten worden vervoerd, met transportkosten en vertraging tot gevolg.

Aantal openstaande vacatures richting 24.000

Aantal openstaande vacatures (x 1.000)

Source: CBS

Zorgen om personeelstekort

% Industriële bedrijven dat personeelstekort als belemmering ziet

Source: CBS

Poolse industrie groeit uit tot concurrent

De industrie in Polen groeit veel harder dan in bijvoorbeeld Nederland of Duitsland. Dat komt onder andere doordat grote autofabrikanten, voedselproducenten en chemiebedrijven fors in Poolse fabrieken investeren. Het komt ook voor dat grote bedrijven in deze sectoren fabrieken in West-Europa sluiten en de productie overhevelen naar een nieuwe fabriek in Polen. De belangrijkste verklaringen daarvoor vormen de relatief lage lonen in Polen, goede infrastructuur en gunstige geografische ligging.

Voor de Nederlandse industrie betekent de opmars van Polen op termijn nog meer concurrentie. Onze industrie moet het vooral hebben van hoge arbeidsproductiviteit en innovatieve producten zoals geavanceerde machines. Om internationaal concurrerend te blijven, zullen Nederlandse bedrijven dit fundament verder moeten verstevigen, bijvoorbeeld door te investeren in robotisering. Het feit dat ook Nederlandse bedrijven productie naar Polen verplaatsen, kan betekenen dat de industrie voor de Nederlandse economie aan belang zal inboeten. Dat betekent niet per se dat industriële bedrijven Nederland massaal zullen verlaten, wel dat vooral eenvoudige productieprocessen vaker naar Polen verplaatst worden. Grote Nederlandse bedrijven zullen zich in eigen land dan meer richten op bijvoorbeeld het ontwerpen van producten. Onze industrie zal dan blijven kampen met krapte op de arbeidsmarkt, maar de vraag gaat dan vooral uit naar technisch geschoold personeel en minder naar goedkope arbeidskrachten, waarvan nu een deel uit Oost-Europa komt.

Transport en logistiek

Oost-Europeanen spelen grote rol in transport en logistiek

Oost-Europeanen spelen een belangrijke rol in de logistieke sector, bijvoorbeeld als medewerker in distributiecentra of als vrachtwagenchauffeur. Zo'n 8.000 vaste banen wordt vervuld door werknemers uit MOE-landen (CBS, 2017). Ook werken er veel uitzendkrachten uit MOE-landen. Volgens onderzoek van Conclusr waren in 2016 ongeveer 38.350 buitenlandse uitzendkrachten werkzaam in de logistiek. Daarbij gaat het vooral om logistieke medewerkers in distributiecentra. Nog eens ruim 2.000 buitenlandse uitzendkrachten waren werkzaam in transport. In 2017 lag het aantal MOE-landers in de uitzendbranche zo'n 16 procent hoger dan in 2016. Op basis van deze cijfers schatten we het aantal Oost-Europese uitzendkrachten in 2017 op 45.000. In totaal werden in de sector transport en logistiek in 2017 dus zo'n 53.000 banen vervuld door Oost-Europeanen. Dat is bijna 13 procent van de gehele sector.

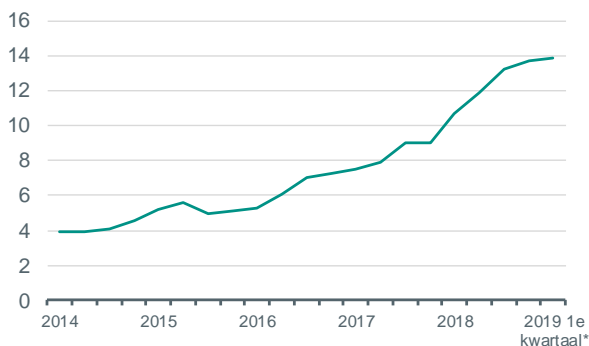
De sector transport en logistiek opereert bij uitstek internationaal. Daardoor zijn er onder bepaalde voorwaarden ook Oost-Europese transportbedrijven actief op de Nederlandse markt. Vooral in Polen zijn veel transportbedrijven gevestigd die een grote positie hebben op de Europese markt. Poolse chauffeurs die vanuit hun eigen land internationale ritten rijden voor een Pools bedrijf mogen onder bepaalde voorwaarden tegen Pools loon werken. Volgens West-Europese logistieke bedrijven levert dat de Poolse transportsector een oneerlijk concurrentievoordeel op. Binnen de EU zijn voor veel beroepen de hoogte van salarissen en sociale premies gelijkgetrokken, maar nog niet in de transportsector. Vanwege het internationale karakter van de sector is regelgeving voor transport veel ingewikkelder. De beloning voor in het buitenland werkzame uitzendkrachten is wel geregeld. Zij moeten volgens de nieuwe Europese detacheringsrichtlijn betaald krijgen volgens de in het gastland geldende normen. Andere kwesties, zoals het uitvoeren van werkzaamheden door Poolse transportbedrijven, liggen ingewikkelder. In juli gaat het

Europees Parlement in de nieuwe samenstelling van start. Vanaf dat moment zullen de parlementariërs hun tanden in deze kwestie moeten zetten.

De sector transport en logistiek krijgt het lastig als de arbeidsmigratie uit Oost-Europa afneemt. Veel bedrijven kampen nu al met een tekort aan personeel. In het tweede kwartaal van 2019 gaf bijna drie op de tien bedrijven in de sector aan dat het personeelstekort een belemmering vormt voor verdere groei. Door de groei van de economie en van e-commerce neemt de vraag naar personeel de komende jaren naar verwachting verder toe. Zonder Oost-Europese werknemers en uitzendkrachten zou de sector het dus nog veel moeilijker hebben.

Aantal openstaande vacatures richting 14.000

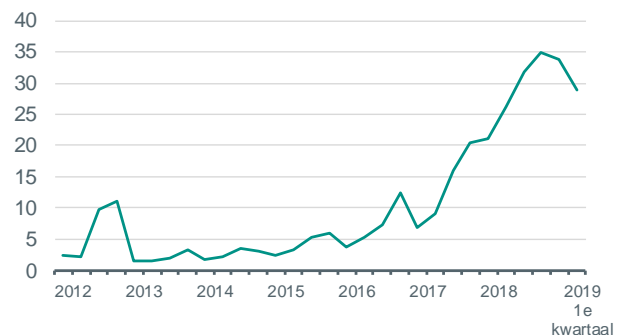
Aantal openstaande vacatures (x 1.000)

Source: CBS

Zorgen om personeelstekort

% logistiekbedrijven dat personeelstekort als belemmering ziet

Source: CBS

Bouw

De bouwsector heeft Oost-Europese arbeidsmigranten op korte termijn hard nodig

De bouwsector wordt vaak geassocieerd met arbeidsmigranten uit Oost-Europa. Dit is mogelijk ten onrechte. In 2009 waren er 385.000 banen in de bouw, waarvan 375.000 werden vervuld door bouwvakkers met de Nederlandse nationaliteit. In 2017, het meest recente jaar waar cijfers over beschikbaar zijn, waren er 307.000 banen in de bouw en 297.000 daarvan werden door Nederlandse bouwvakkers vervuld. Slechts 3,3% van de bouwvakkers heeft dus een buitenlandse nationaliteit. In Nederland als geheel is dit 7%. Dit zijn echter de officiële statistieken. Het is aannemelijk dat het aantal Polen dat daadwerkelijk in de bouw werkt veel hoger ligt. Een deel van de Oost-Europeanen dat in Nederland werkt, wordt niet officieel geregistreerd en valt dus buiten de cijfers. Daarnaast zijn volgens het CBS Oost-Europese arbeidsmigranten in de bouw vaak actief als zelfstandig ondernemer. Van de buitenlandse zelfstandige ondernemers actief in de bouw had in 2014 62% een Oost-Europese nationaliteit, dit waren er 5.700. Het grootste gedeelte betreft Polen (40,7%), Bulgaren (17,6%) en Roemenen (3,4%).

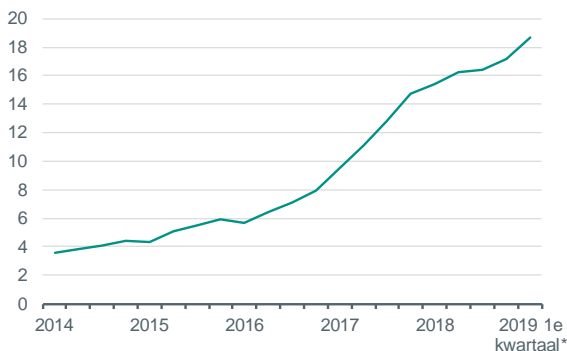
Het toenemende tekort aan arbeid in de bouwsector wordt steeds zichtbaarder. Na de crisis herstelde de bouwsector snel en is inmiddels grote behoefte aan personeel ontstaan. Het aantal onvervulde vacatures loopt snel op en steeds meer bouwbedrijven zien het tekort aan personeel als belemmering om hun werkzaamheden goed uit te voeren. In het eerste kwartaal van 2018 stonden 15.600 vacatures open, in het eerste kwartaal van 2019 waar dit er maar liefst 18.900. Het Economisch Instituut voor de Bouw

(EIB) verwacht dat in de periode 2019-2023 94.000 werknemers nodig zijn om de natuurlijke uitstroom en extra vraag naar werknemers op te kunnen vangen. Het EIB schat in dat 7.000 van hen uit het buitenland moeten komen. De is onzeker of dit haalbaar is, aangezien Oost-Europeanen zich naar verwachting steeds minder vaak in Nederland zullen vestigen.

Hoewel de bouwsector verder digitaliseert en innoveert, blijft er in de nabije toekomst behoefte aan extra personeel. De digitalisering zal op den duur vragen om andere competenties en hoger opgeleid personeel, maar vooralsnog blijft er veel vraag naar praktijkgeschoolde werknemers. Kortom, innovatie zal de arbeidsmarkt daarom op de korte termijn niet op zijn kop zetten, zodat de vraag naar Oost-Europese arbeidsmigranten hoog zal blijven.

Aantal openstaande vacatures richting 19.000

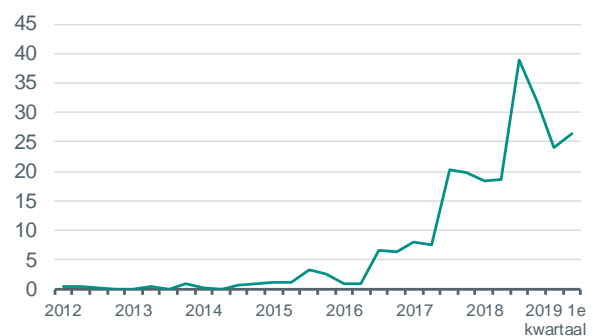
Aantal openstaande vacatures (x 1.000)

Source: CBS

Zorgen om personeelstekort

% bouwbedrijven dat personeelstekort als belemmering ziet

Source: CBS

Wat doet ABN AMRO tegen arbeidsuitbuiting?

ABN AMRO heeft onder zijn klanten ook bedrijven in sectoren die gevoelig zijn voor arbeidsuitbuiting. In het klantacceptatieproces wordt gecontroleerd of klanten in bijvoorbeeld de landbouw, bouw, transport en uitzendbranche beleid hebben dat dergelijke risico's mitigeert. Bij kredietrelaties boven 1 miljoen euro wordt uitvoeriger gekeken naar inhuur van buitenlandse arbeidskrachten. Zo stelt ABN AMRO vragen over certificering van uitzendbureaus, huisvesting volgens de normen van de Stichting Normering Flexwonen en arbeidsomstandigheden. Wanneer klanten zich onvoldoende inspannen, spreekt de bank hen hierop aan. Ook heeft ABN AMRO in samenwerking met de Inspectie SZW van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en de Universiteit van Amsterdam indicatoren ontwikkeld waarmee de bank in de banksystemen signalen van arbeidsuitbuiting kan herkennen. Bij een voldoende concreet signaal wordt een zaak gemeld bij de Financial Intelligence Unit; het voorportaal van de verschillende opsporingsdiensten.

Sectoren die afhankelijk zijn van Oost-Europeanen moeten alternatieven vinden

Het arbeidstekort in de bovengenoemde sectoren wordt steeds nijpender nu er naar verwachting minder arbeidsmigranten uit Oost-Europa naar Nederland komen. Hoewel automatisering en robotisering op den duur (praktijkgeschoolde) arbeid kunnen vervangen, is niet de verwachting dat dit in de komende jaren al op grote schaal gaat gebeuren. Er zijn natuurlijk wel andere kortetermijnoplossingen denkbaar om het aanbod van arbeid te verhogen, zoals het aantrekken van arbeidsmigranten uit andere regio's, bijvoorbeeld Zuidoost-Azië. Daarnaast zorgt de brexit ervoor dat Oost-Europeanen in toenemende mate het VK verlaten, enerzijds vanwege de onzekerheid of ze na de brexit nog kunnen blijven, anderzijds vanwege de zwakke Britse pond en de toenemende xenofobie onder Britten. Deze arbeidsmigranten zouden zich in Nederland kunnen vestigen, maar er zijn nog geen officiële cijfers die op deze trend wijzen.

Dit document is samengesteld door ABN AMRO. Het heeft uitsluitend als doel om financiële en algemene informatie te verstrekken over de economie. ABN AMRO behoudt zich alle rechten voor met betrekking tot de informatie in het document en het document wordt uitsluitend aan u verstrekt voor uw informatie. Het is niet toegestaan dit document (geheel of deels) te kopiëren, distribueren, door te geven aan een derde of om het voor enig ander doel te gebruiken dan hier boven bedoeld. Dit document is informatief bedoeld en vormt geen aanbieding van effecten aan het publiek, of een uitnodiging om een aanbod te doen.

U mag niet om welke reden dan ook vertrouwen op de informatie, meningen, beramingen, en aannames in dit document noch dat het compleet, accuraat of juist is. Er wordt geen garantie gegeven, uitdrukkelijk of stilzwijgend, door of uit naam van ABN AMRO, haar directeuren, functionarissen, vertegenwoordigers, gelieerde partijen, groepsmaatschappijen of werknemers met betrekking tot de juistheid of volledigheid van de informatie in dit document, en geen enkele aansprakelijkheid wordt geaccepteerd voor enig verlies als direct of indirect gevolg van het gebruik van deze informatie. De opvattingen en meningen opgenomen hierin kunnen op enig moment aan verandering onderhevig zijn en ABN AMRO heeft geen enkele verplichting om de informatie in dit document na de datum hiervan te herzien.

Voordat u in enig product van ABN AMRO investeert, dient u zich te informeren over de verschillende financiële en andere risico's, alsmede mogelijke beperkingen voor u en uw investeringen als gevolg van toepasselijke wetgeving en regels. Indien u, na lezing van dit document, overweegt een investering te doen in een product, raadt ABN AMRO aan om een dergelijke investering met uw relatiemanager of persoonlijke adviseur te bespreken om nader te bezien of het relevante product – met inachtneming van alle mogelijke risico's – past bij uw investeringen. De waarde van beleggingen kan fluctueren. In het verleden behaalde resultaten bieden geen garanties voor de toekomst. ABN AMRO behoudt zich het recht voor wijzigingen in dit materiaal aan te brengen.

Alle rechten voorbehouden